6.3. Квантова механіка

Відчуваю на собі вплив квантової механіки: працюю, тільки тоді, коли за мною спостерігають

- 6.3.1. Корпускулярно-хвильовий дуалізм речовини. Гіпотеза де Бройля.
- 6.3.2. Експериментальні докази хвильових властивостей мікрочастинок.
- 6.3.3. Співвідношення невизначеностей Гейзенберга. Межі застосовності квантової механіки.
- 6.3.4. Хвильова функція та її фізичний зміст. Рівняння Шредінгера.

6.3.1. Корпускулярно-хвильовий дуалізм речовини. Гіпотеза де Бройля.

Луї де Бройль запропонував аксіоматичну квантову теорію, яка лягла в основу хвильової механіки, зокрема **рівняння Шредінгера**, та полягала у розповсюдженні основних законів квантової теорії світла *Планка* - *Айнштайна* на рух **матеріальних частинок** певної маси.

Гіпотеза де Бройля (1923 р.) закріплювала уявлення про матеріальну **єдність** світу.

Гіпотеза де Бройля:

корпускулярно-хвильовий дуалізм притаманний не тільки електромагнітному випромінюванню, а й матерії в цілому.

З цієї гіпотези слідує:

1. Частинкам речовини (корпускулам) також притаманний ***хвильовий процес***.
2. Частинки не випромінюють електромагнітні хвилі! Отже хвилі де Бройля ***не електромагнітної природи***.
3. З цим хвильовим процесом пов'язують ***хвилю ймовірності знаходження частинки в кожній точці простору.***
4. ***Довжина хвилі частинок*** визначається формулою де Бройля.

$$\lambda_{дБ} = \frac{h}{p}$$

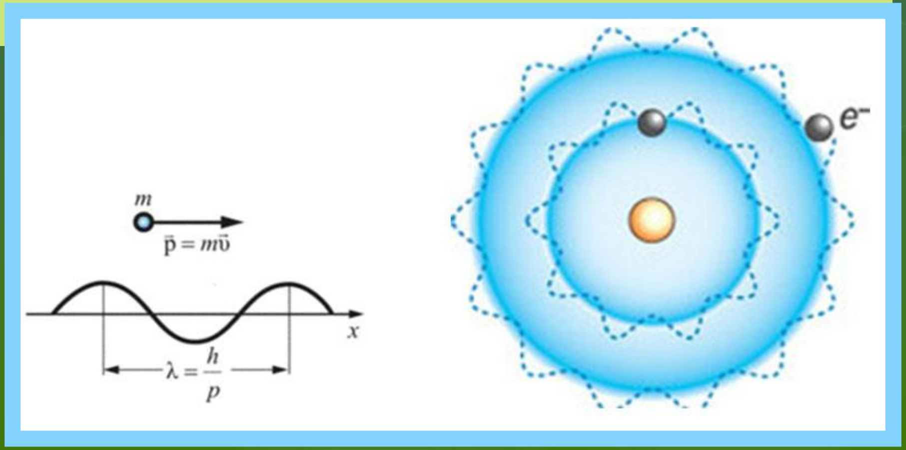

Хвилі де Бройля

1. Для тіла масою 1 кг, швидкість 1 м/с

$$\lambda_{\text{дБ}} = \frac{h}{m\upsilon} = 6,63 \cdot 10^{-34}\,\text{м}$$

класична механіка

2. Для електрона швидкість 10^5 м/с

$$\lambda_{\text{дБ}} = \frac{h}{m\upsilon} = \frac{6,63 \cdot 10^{-34}}{9,1 \cdot 10^{-31} \cdot 10^{5}} \approx 72,9 \cdot 10^{-10}\,\text{м}$$

квантова механіка

Хвильова функція

Де Бройль зв'язав з частинкою, яка вільно рухається плоску хвилю, зміст якої спочатку був незрозумілим. Плоска хвиля, яка рухається у напрямку x, описується рівнянням плоскої хвилі:

$$\xi = A\cos(\omega t - kx) = A\cos\left(\omega t - {2\pi x}/{\lambda}\right)$$

Візьмемо $\xi = \psi$ $\qquad \lambda = {h}/{p} = {2\pi\hbar}/{p}$

$$\hbar = \frac{h}{2\pi}$$

$$\omega = 2\pi\nu; \quad E = h\nu = 2\pi\hbar\nu = \hbar\omega$$

тоді **рівняння хвилі Де Бройля**

$$\psi = A\cos\left[\frac{1}{\hbar}(Et - px)\right]$$

або в експоненціальній формі

$$\psi = A\exp\left[\left({i}/{\hbar}\right)(px - Et)\right]$$

Луї де Бройль
1923

15.08.1892
09.03.1987

- Сформулював гіпотезу про хвильові властивості матеріальних частинок (хвилі де Бройля або хвилі матерії), що поклала початок розвитку хвильової механіки
- Запропонував оригінальну інтерпретацію квантової механіки (теорія хвилі-пілота, теорія подвійного рішення)
- Розвивав релятивістську теорію частинок з довільним спином, зокрема фотонів (нейтринна теорія світла)
- Займався питаннями радіофізики, класичною і квантовою теоріями поля, термодинаміки та інших розділів фізики

6.3.2. Експериментальні докази хвильових властивостей мікрочастинок

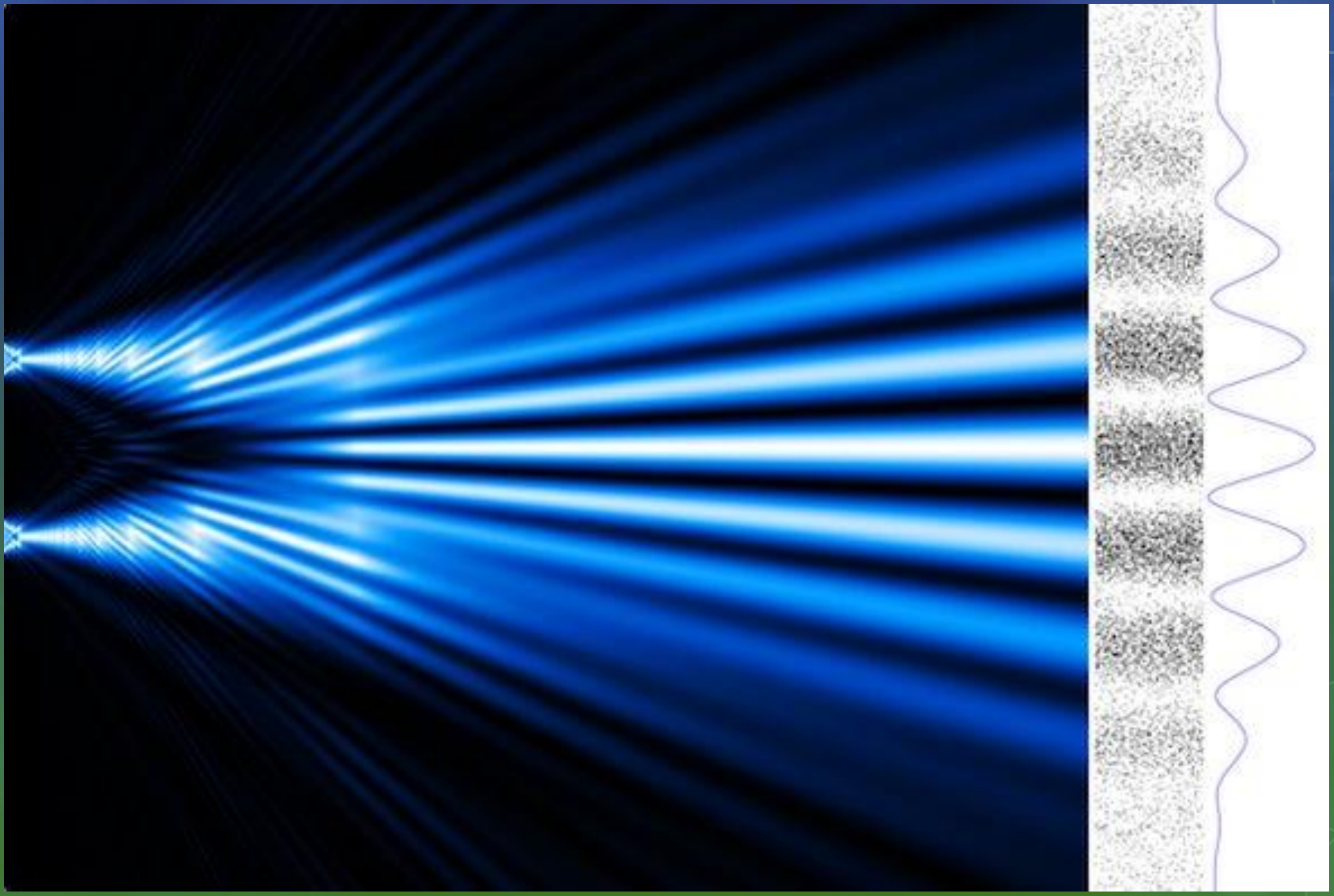

1927 р. американські фізики К. Девиссон і Л. Джермер

Дифракція електронів на кристалі нікелю (дифракція Вульфа – Бреггів)

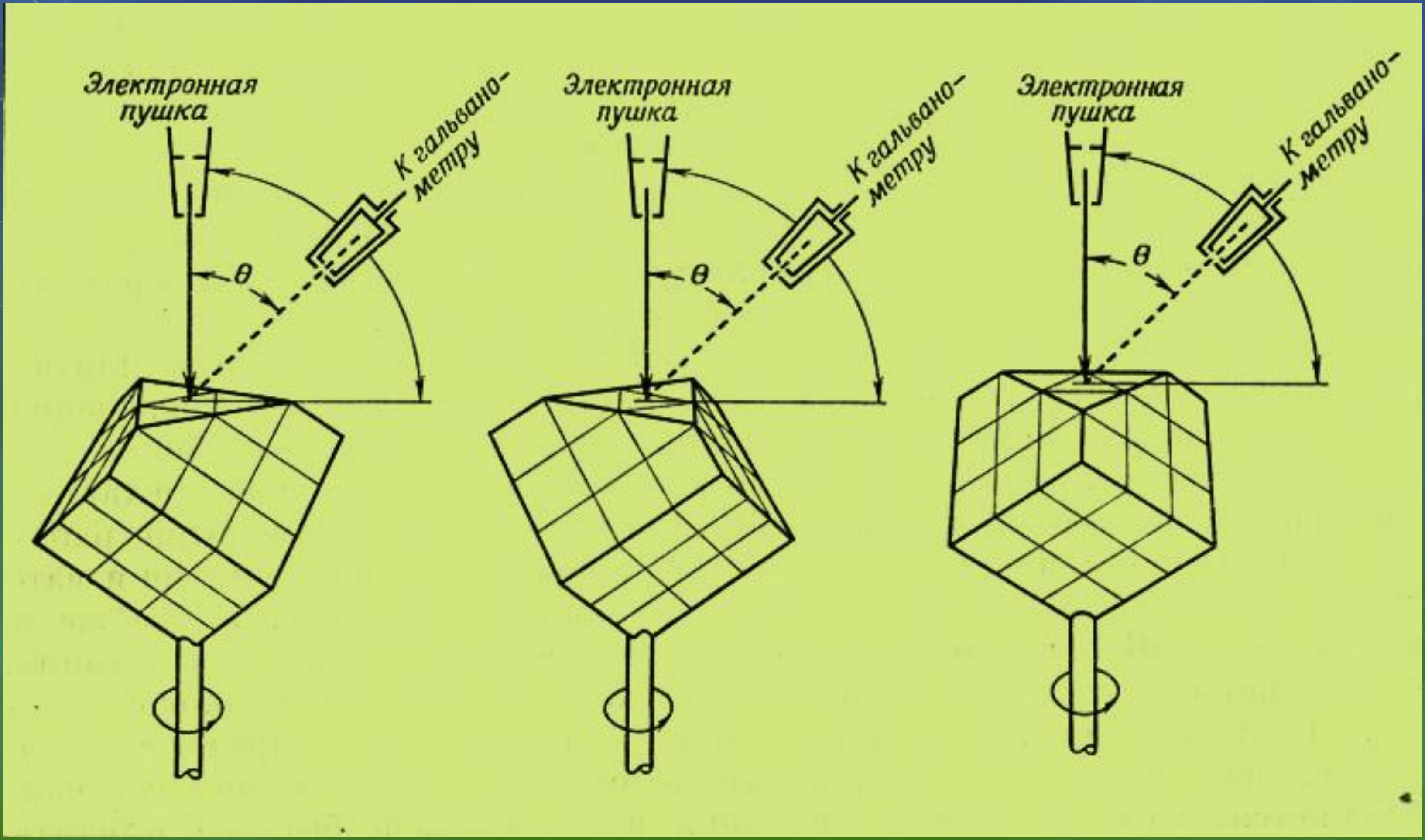

Дифракція електронів на тонкій полікристалічній пластині золота

1928 р. англійський фізик Г. Томсон

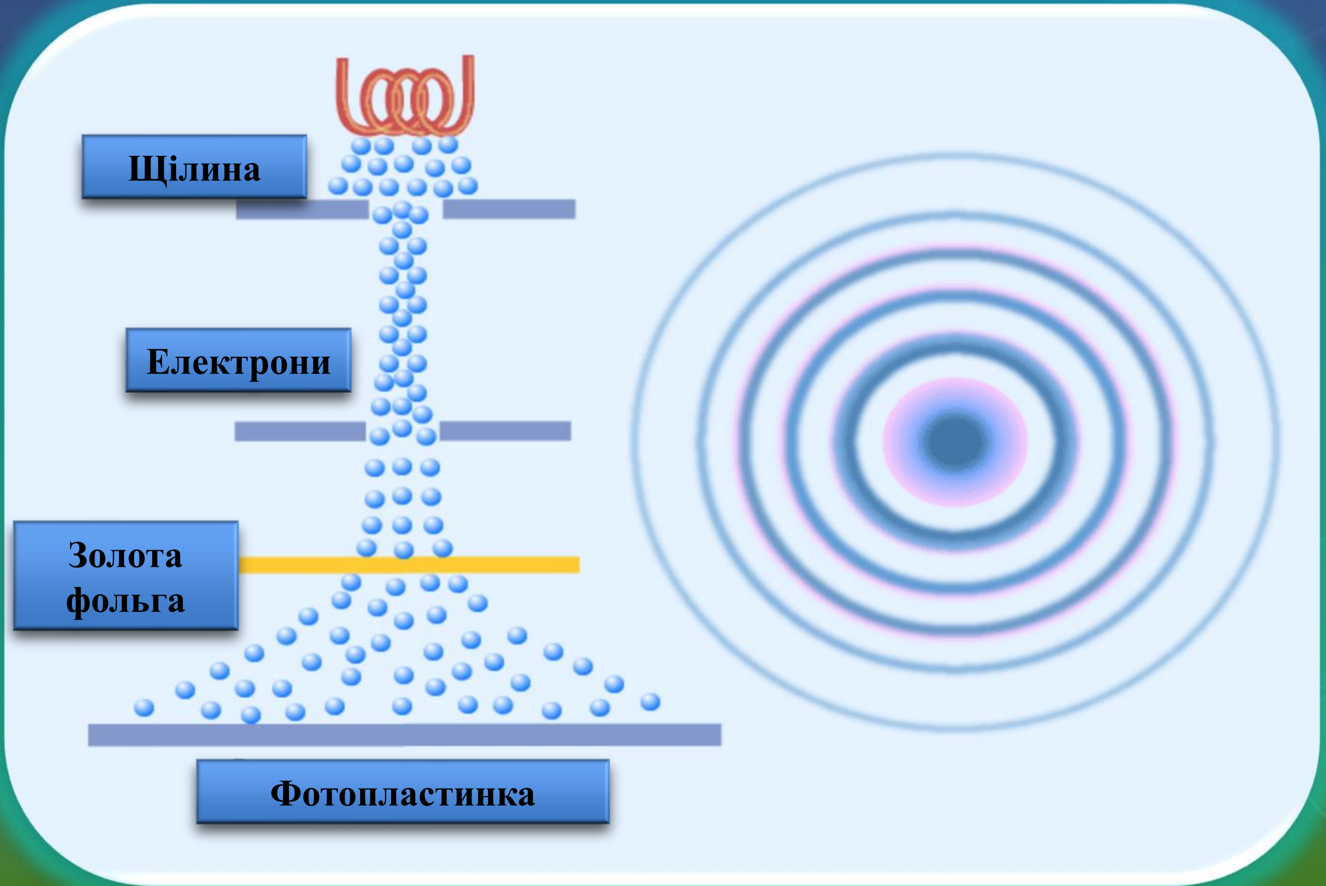

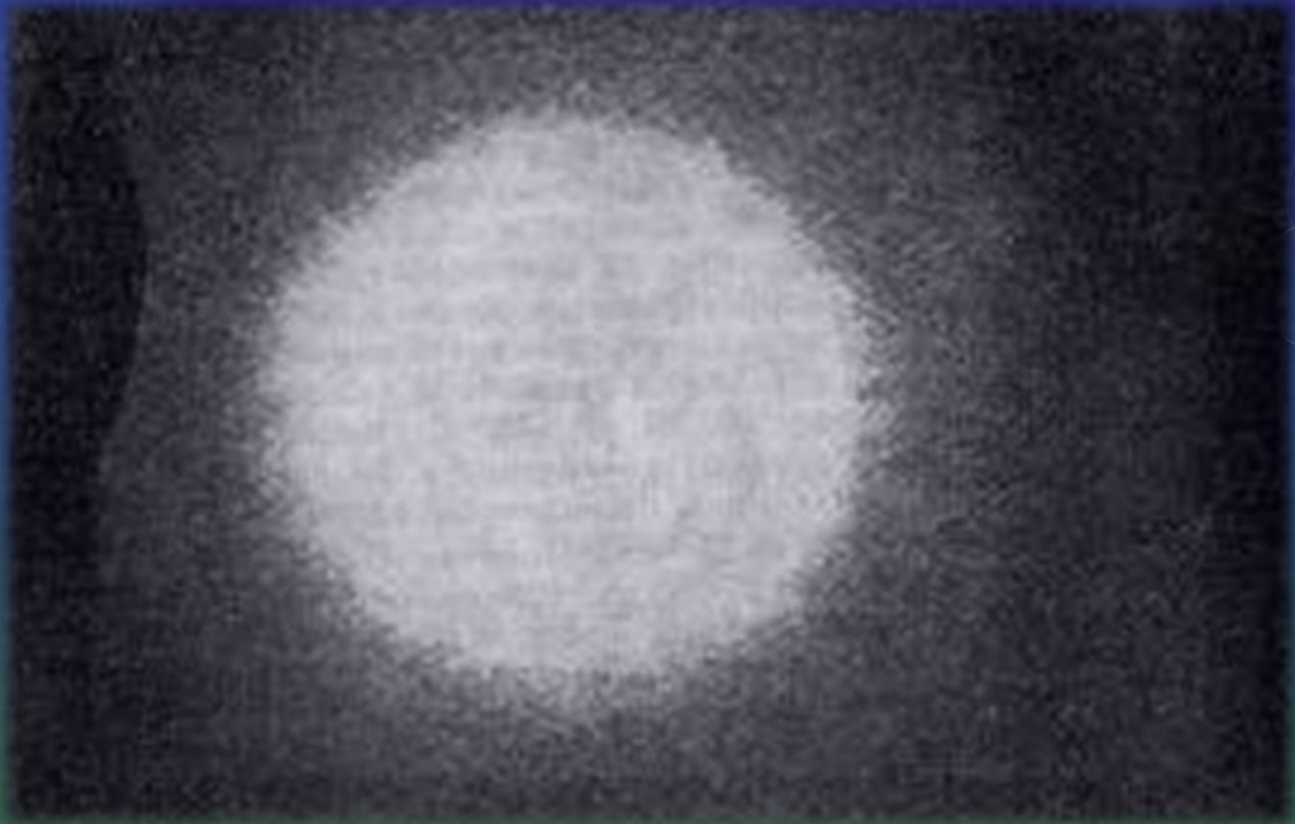

Перша фотографія дифракції електронів, яку отримали Дж. П. Томсон і А. Рід, направляючи електрони на тонку целулоїдну плівку. (Nature, **1927**.)
Світлова пляма в центрі оточена кільцями, що нагадують гало довкола Сонця

Дифракція окремих !!! електронів – В.А. Фабрикант 1949

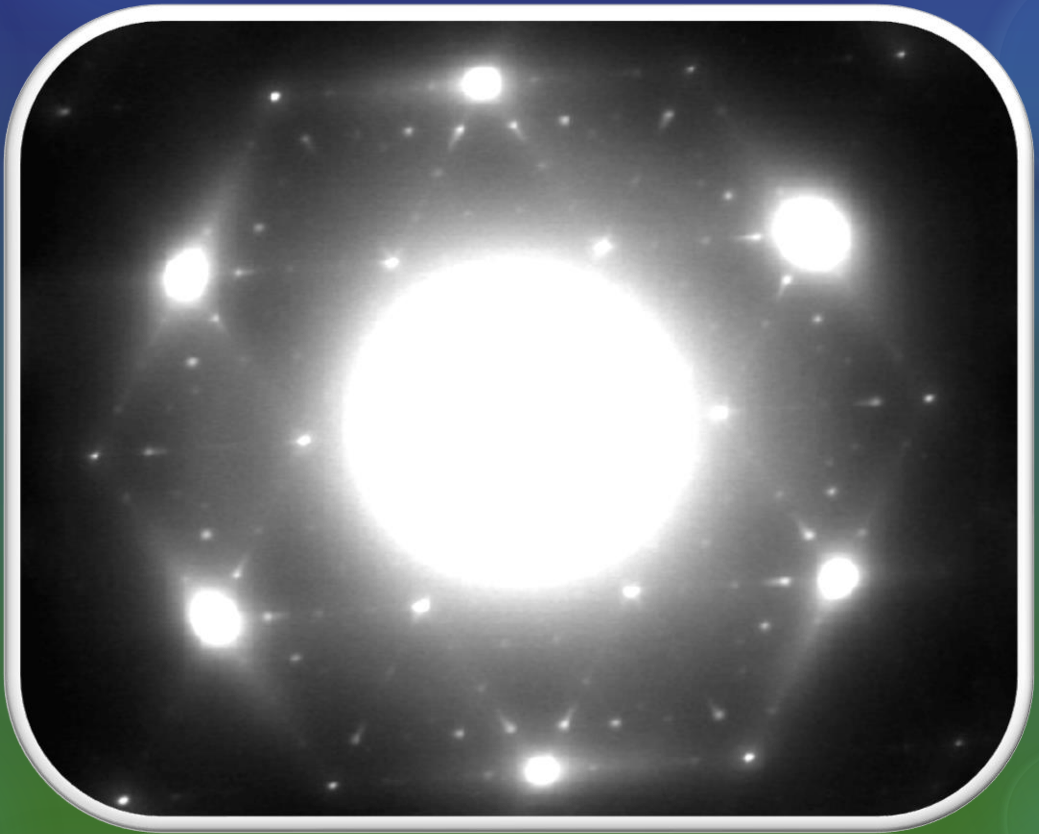

Електрон, так само як і фотон, інтерферує сам із собою!

Схема досліду дифракції електронів

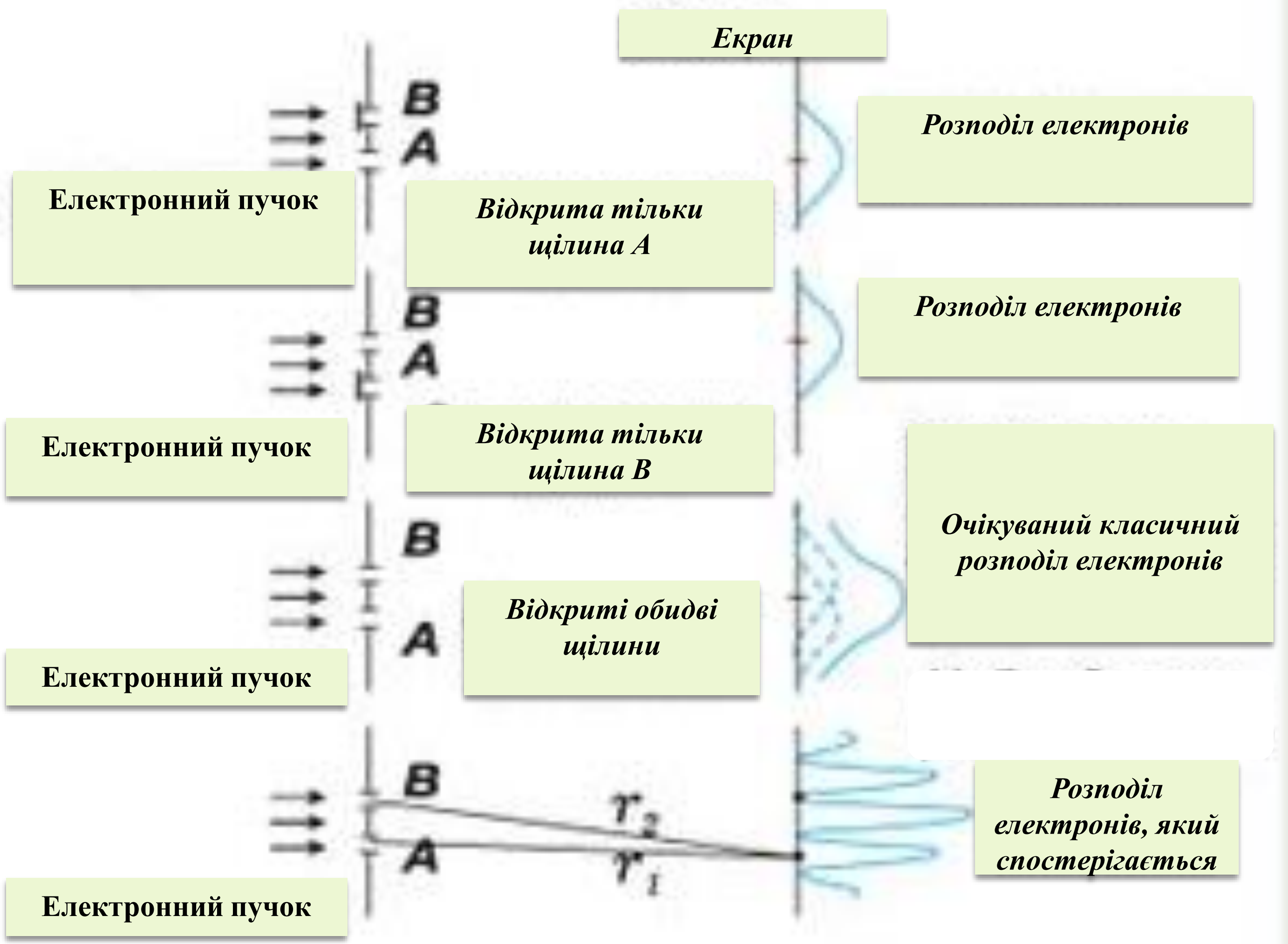

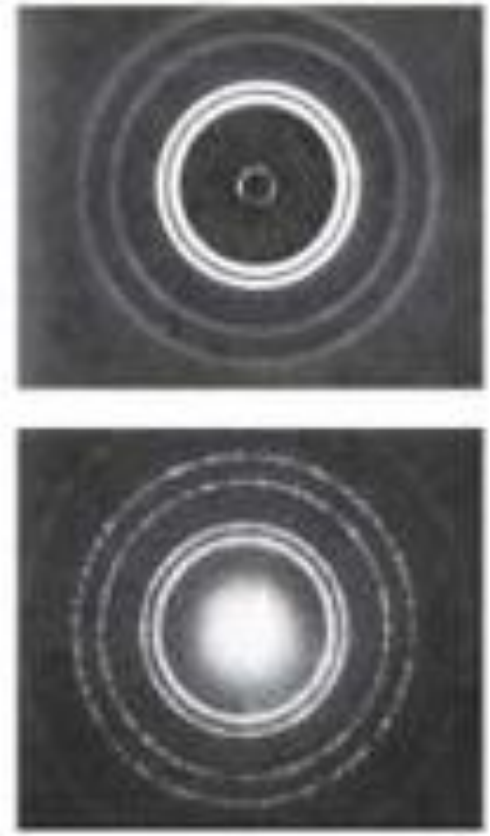

Дифракція рентгенівських променів (вгорі) та електронних пучків (знизу) на кристалі алюмінію

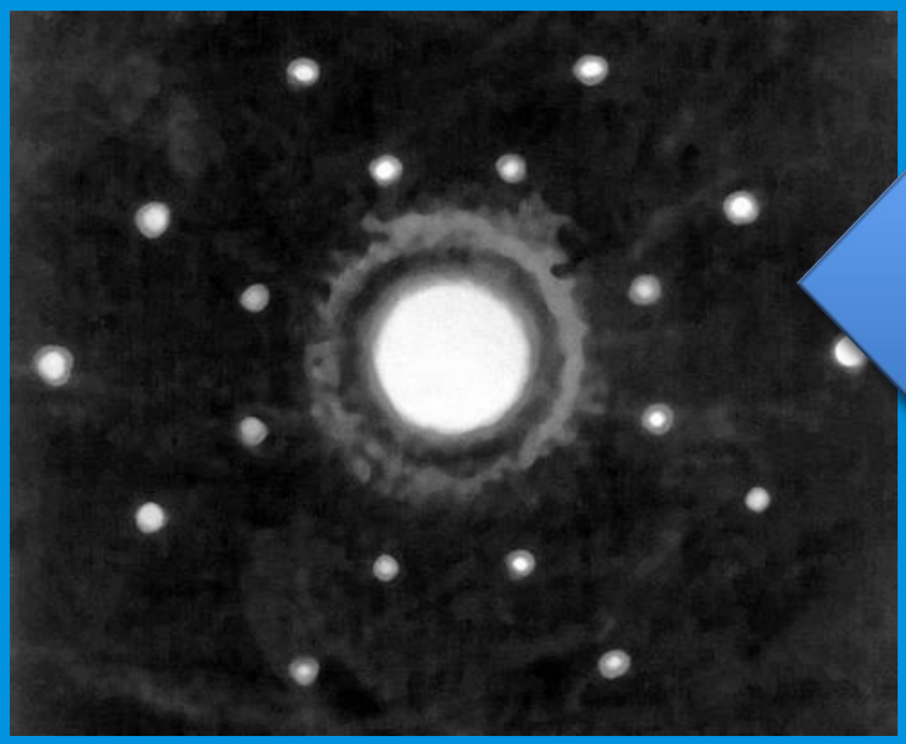

Дифракція
нейтронів
на монокристалі NaCl

Дифракція електронів на монокристалі моногідрату хлористого барію

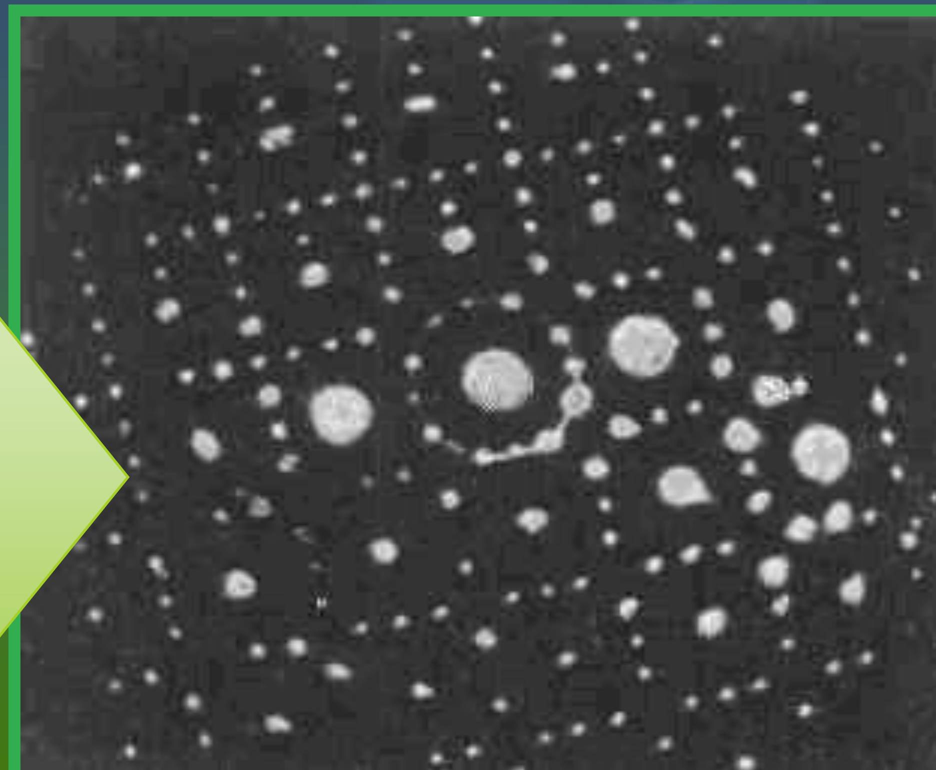

Інтерпретація хвиль де Бройля

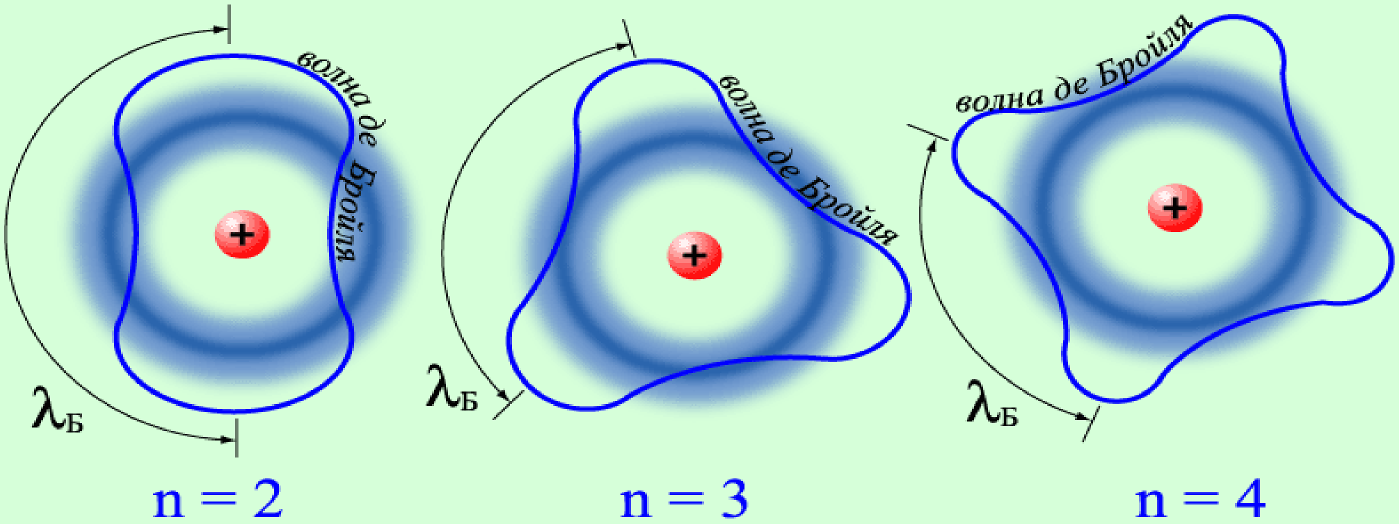

$$\lambda_{дБ} = \frac{h}{p}$$

На довжині окружності кожної стаціонарної орбіти вкладається ціле число n довжин хвиль де Бройля

$$\ell_n = n\lambda_{дБ}$$

Інтерпретація хвиль де Бройля
(статистичне тлумачення)

Інтенсивність **хвилі матерії (де Бройля), тобто квадрат модуля амплітуди** $I \sim |A|^2$**, у будь-якому місці простору, пропорційна до** ***імовірності,*** **з якою можна знайти частинку в цьому місці**

6.3.3. Співвідношення невизначеностей Гейзенберга. Межі застосовності квантової механіки.

Завдання: якими є розміри електрона та яку область простору він заповнює – тобто, яка ***локалізація хвилі де Бройля***?

Вирішення:

I. Класична механіка

- частинка має цілком визначені координати ***x*** та відповідні імпульси ***p***;
- сукупність положень частинки в просторі є траєкторією;
- можна визначити імпульс частинки на її траєкторії в будь-який наступний момент часу.

II. Квантова механіка

- хвиля це ***протяжний об'єкт***, який заповнює певну область простору;
- довжина хвилі у даній точці простору ***не має сенсу***!
- неможливо ***одночасно*** визначити координату та імпульс хвилі де Бройля.

https://youtu.be/taFAEdoE008?si=8uOLxg99v79yj5om

Вернер Карл Гейзенберг 1927

05.12.1901-
01.02.1976

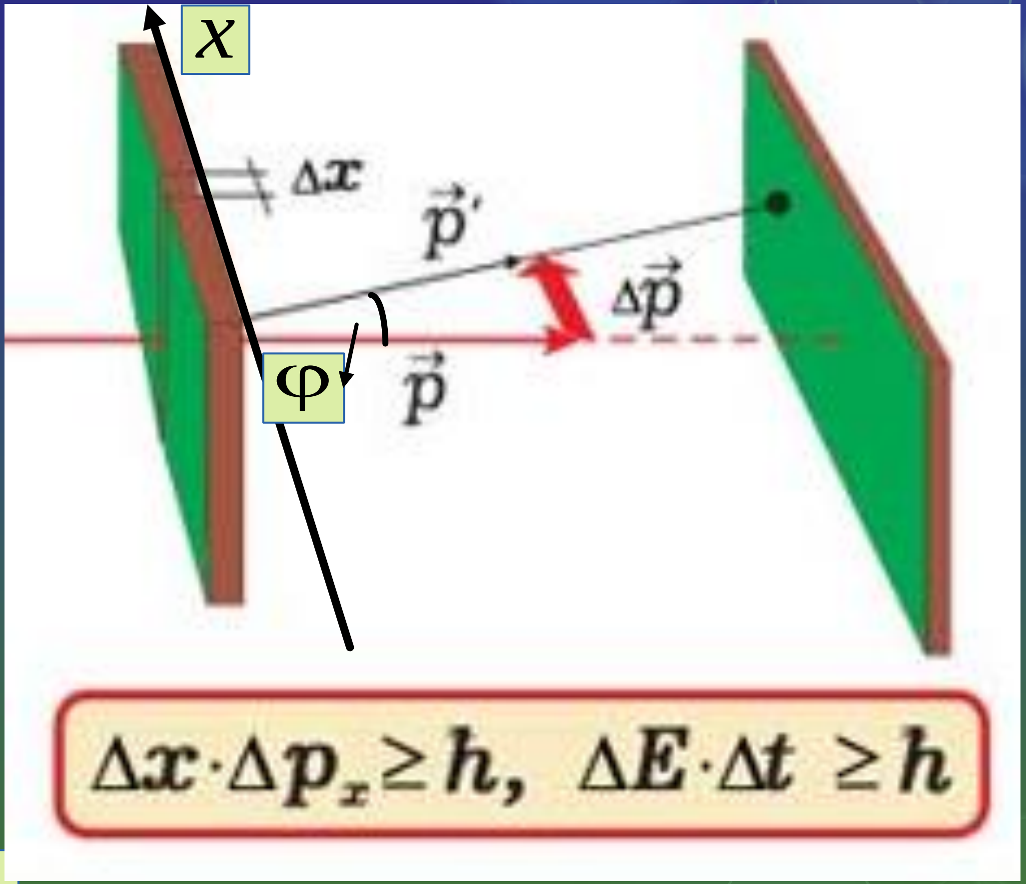

$$\Delta p_x = p\sin\varphi = \frac{h}{\lambda}\sin\varphi$$

$$\Delta x \sin\varphi = \lambda$$

$$\Rightarrow$$

$$\Delta x \times \Delta p_x = h$$

Співвідношення невизначеностей Гейзенберга

Добуток **невизначеності координати** мікрочастинки та **невизначеності імпульсу** цієї частинки вздовж даної координатної вісі є величною не менше за $\hbar$:

$$\Delta x \cdot \Delta p_x \geq \hbar$$

$$\Delta y \cdot \Delta p_y \geq \hbar$$

$$\Delta z \cdot \Delta p_z \geq \hbar$$

$$\Delta x = 0; \cdot \Delta p_x = \infty$$

- точно відома координата, не визначений імпульс (швидкість)

$$\Delta x = \infty; \cdot \Delta p_x = 0$$

- частинка з однаковою імовірністю знаходиться в будь-якій точці простору

Співвідношення невизначеностей Гейзенберга

Добуток **невизначеності величини енергії** мікрочастинки та **невизначеності часу** існування також є величиною не менше $\hbar$:

$$\Delta E \cdot \Delta t \geq \hbar$$

$$\Delta E = 0; \cdot \Delta t = \infty$$

$\Longrightarrow$

1. **Якщо стан атома стаціонарний, то електрон може знаходитись на орбіті нескінченно довго**
2. **Енергія стаціонарного стану має цілком визначене значення**

https://www.youtube.com/watch?v=FJWFxCsbrN0&ab_channel=%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82UA

6.3.4. Хвильова функція та її фізичний зміст. **Рівняння Шредінгера**

12.08.1887 - 04.01.1961

Австрійський фізик-теоретик, один з творців квантової механіки.

Лауреат Нобелівської премії з фізики (1933)

Рівняння Шредінгера

Основне рівняння квантової механіки **записано (постульовано) для опису поведінки частинки з урахуванням її *хвильових властивостей.***

(як рівняння Ньютона в класичній механіці). $\boxed{\sum_{i=1}^{N} \vec{F}_i = \frac{d\vec{p}}{dt}}$

Розв'язуючи рівняння Шредінгера, можна отримати хвильову функцію системи, яка надає інформацію про ймовірність знаходження частинки у певному стані та її енергетичний спектр.

В застосуванні до ***стаціонарних станів*** (**$E_{пот} \neq f(t)$**) електрона в атомі має вигляд:

$$\Delta\Psi + \frac{2m}{\hbar^2}\left[E_{пов} - E_{пот}(\vec{r})\right] \cdot \Psi = 0$$

де:

Ψ – хвильова функція, яка залежить від просторових координат (x, y, z) і часу t;

m – маса частинки;

$E_{пов}$ – повна енергія частинки,

$E_{пот}$ – потенціальна енергія частинки;

Δ – оператор Лапласа, який визначає енергетичний стан системи

Для хвильової функції ΔΨ :

$$\Delta\Psi = \frac{\partial^2\Psi}{\partial x^2} + \frac{\partial^2\Psi}{\partial y^2} + \frac{\partial^2\Psi}{\partial z^2}$$

Хвильова функція Ψ та її фізичний зміст

1. Хвильова функція Ψ є функцією координат та часу

$$\psi = A\cos\left[\frac{1}{\hbar}(Et - px)\right]$$

2. Хвильова функція Ψ, яка описує мікрочастинку, перебуває з нею у співвідношенні, аналогічному співвідношенню між амплітудою світлової (ЕМ) хвилі та *імовірністю* знаходження в заданому місці фотона

3. *Квадрат амплітуди світлової* (ЕМ) хвилі визначає *імовірність* потрапляння фотона в задану точку поверхні, тоді

М. Борн:

Квадрат модуля амплітуди хвильової функції $|\Psi|^2$ ***для будь-якої точки простору помножений на елементарний об'єм dV , що включає цю точку, є густиною імовірності dP знаходження мікрочастинки в межах об'єму dV:***

$$dP = \left|\Psi_{(x,y,z,t)}\right|^2 \cdot dV$$

$$dV = dx \cdot dy \cdot dz$$

Отже, квадрат модуля амплітуди хвильової функції має зміст густини імовірності **(тобто визначає густину величини в такому самому розумінні, як густина енергії, густина заряду тощо)**

http://physics.zfftt.kpi.ua/mod/book/view.php?id=302&chapterid=109

Хвильова функція Ψ та її фізичний зміст

Хвилі де Бройля є не реальними фізичними хвилями,
а **«хвилями імовірності»** або **«хвилями інформації»**.
Це накладає на хвильову функцію частики досить жорсткі математичні обмеження:

1. Імовірність події, що може відбутися в даному місці і в даний час, не може мати одразу два або більше значень. Тому: хвильова функція має бути ***однозначною***

2. Положення та швидкість частинки не можуть змінюватись миттєво, тому хвильова функція та її похідні мають бути ***неперервною*** (гладкою).

3. Імовірність за означенням не може бути більшою за одиницю, отже хвильова функція має бути ***обмеженою.***

Ця вимога підлягає ***умові нормування*** хвильової функції:

$$\int_0^1 \left|\Psi(x,t)\right|^2 dx = 1$$

Інтегрування ведеться по всій області існування підінтегральної функції, тобто області, де ***може знаходитись*** частинка.

Умова нормування має простий зміст – вона формально виражає сам ***факт присутності частинки в заданій області простору протягом заданого інтервалу часу***!

Хвильова функція та її фізичний зміст

$$dP = \left|\Psi_{(x,y,z,t)}\right|^2 \cdot dV$$

$$\Psi = A\sin(\omega x + \alpha)$$

$$\omega = \frac{n\pi}{\ell}, \text{при } n = 1,2,3\ldots$$

$$\Rightarrow$$

$$\Psi = A\sin\left(\frac{n\pi}{\ell}x\right)$$

Хвильова функція має задовольняти умову ***нормування імовірностей:***

$$\iiint_V |\Psi|^2 dV = 1$$

Тобто перебування частинки десь у просторі *dx, dy, dz* є *достовірна подія*

$$\int_0^1 \Psi^2 dx = 1 \Rightarrow A^2\int_0^1 \Psi^2 dx = 1 \Rightarrow$$

$$A^2\int_0^\ell \sin^2\left(\frac{n\pi}{\ell}x\right)dx = 1 \Rightarrow A^2\frac{\ell}{2} = 1 \Rightarrow A = \sqrt{\frac{\ell}{2}} \Rightarrow$$

$$\Psi = \sqrt{\frac{\ell}{2}}\sin\left(\frac{n\pi}{\ell}x\right), \text{ де } n = 1,2,3\ldots$$

Хвильова функція та її фізичний зміст

$$\Psi = \sqrt{\frac{\ell}{2}}\sin\left(\frac{n\pi}{\ell}x\right), \text{ де } n = 1, 2, 3...$$

Рис. 1а – графічне відображення ***власних функцій*** Ψ для різних значень *n*

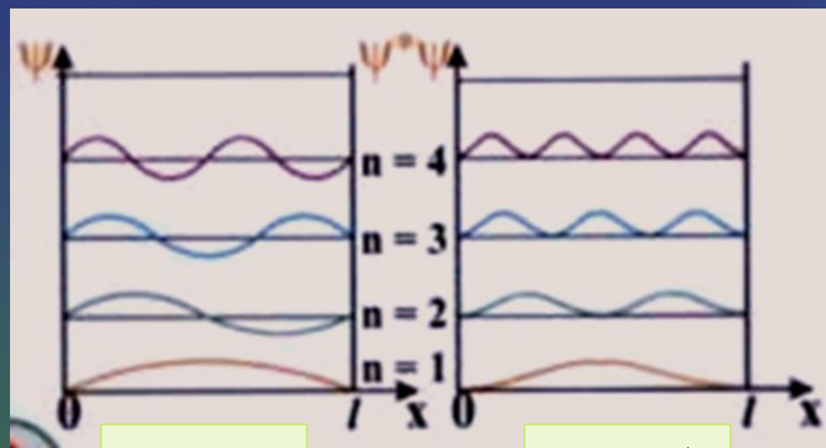

Рис. 1а

Рис. 1б

Рис. 1б – графічне відображення ***густини імовірності***

$$|\Psi|^2 = \Psi^* \Psi$$

виявлення частинки на різних відстанях від стінок ями для різних значень *n*

Здобуті результати несумісні з поняттям траєкторії руху частинки у класичній механіці.

Наприклад, за *результатами квантової механіки* при ***n*=2** частинку не можна виявити всередині ями, хоча вона однаково часто буває як у лівій, так і у правій половині ями.

З погляду *класичної механіки* всі положення частинки в ямі рівно імовірні.

Рівняння Шредінгера для опису руху частинки в нескінченній глибокій одновимірній (x) потенціальній ямі – в атомі на орбіті, довжиною ℓ

Нехай потенціальна енергія частинки в ямі в межах $0 < x < \ell$ дорівнює нулю $E_{пот} = 0$.

Тоді в рівнянні Шредінгера при $0 < x < \ell$ потенціальна енергія $E_{пот} = 0$.

$$\frac{d^2\Psi}{dx^2} + \frac{2m}{\hbar^2}E_{пов} \cdot \Psi = 0 \quad \Rightarrow \quad \omega^2 = \frac{2m}{\hbar^2}E_{пов}$$

$$\frac{d^2\Psi}{dx^2} + \omega^2 \cdot \Psi = 0 \quad \Rightarrow \quad \Psi = A\sin(\omega x + \alpha)$$

На границі $x = 0$:

$$\left\{\begin{array}{l} \Psi(0) = 0 \Rightarrow \\ \Psi(0) = A\sin\alpha \Rightarrow \\ \alpha = 0 \end{array}\right.$$

На границі $x = \ell$:

$$\left\{\begin{array}{l} \Psi(\ell) = A\sin\omega x \Rightarrow \\ \Psi(\ell) = A\sin\omega\ell \Rightarrow \\ \omega\ell = n\pi \Rightarrow \\ \omega = \frac{n\pi}{\ell}, \text{при } n = 1, 2, 3\ldots \end{array}\right.$$

$$\Longrightarrow \quad \frac{n^2\pi^2}{\ell^2} = \frac{2m}{\hbar^2}E_{пов}$$

$$E_{пов} = \frac{\pi^2\hbar}{2m\ell^2}n^2, \text{ при } n = 1, 2, 3\ldots$$

Енергія електрона в атомі

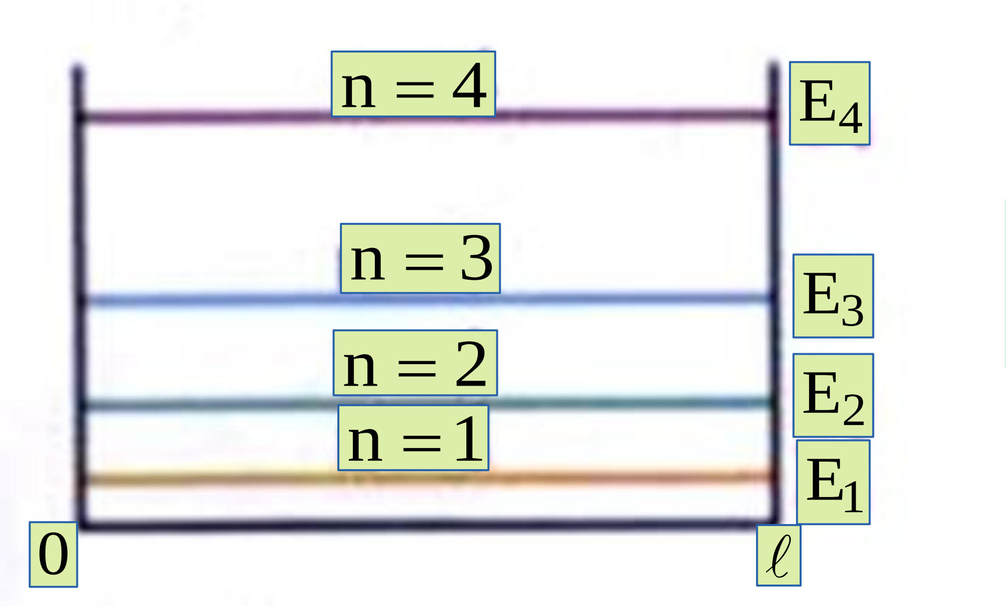

$$E_{пов} = \frac{\pi^2\hbar}{2m\ell^2}n^2,\ \text{при}\ \ n = 1, 2, 3\ldots$$

1. Рівні енергії частинки в атомі є *дискретними*

2. Енергія частинки *квантується*

3. Енергія *вільних* електронів може приймати *будь-які значення*

https://youtu.be/taFAEdoE008?si=8uOLxg99v79yj5om